



Судово-психологічна експертиза дітей, які постраждали від домашнього насильства: проблеми та перспективи

Вадим Бабакін

доктор юридичних наук, доцент, провідний науковий співробітник лабораторії теоретичних досліджень, міжнародної, редакційно-видавничої та науково-методичної діяльності, Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України, м. Харків, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7157-0241>, e-mail: babakin_vadym@ukr.net

Олена Сєрікова

кандидат технічних наук, доцент, провідний науковий співробітник лабораторії інженерно-технічних досліджень, Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України, м. Харків, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0354-9720>, e-mail: sierikova_olena@ukr.net

Йозеф Затько

доктор права, доктор філософії, почесний доктор, почесний професор, LL.M/MBA, Європейський інститут безперервної освіти, м. Подгайська, Словачка Республіка, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2422-0131>, e-mail: eeda@eeda.sk

Досліджено проблеми та перспективи судово-психологічної експертизи дітей, які постраждали від домашнього насильства, в умовах сучасних викликів (зокрема, воєнного стану в Україні). Наведено статистичні дані, що свідчать про масштабність і системність жорстокого поводження з дітьми, підкреслено важкі психологічні наслідки й високу латентність цього явища. Розкрито завдання та особливості проведення судово-психологічної експертизи (з оцінюванням психоемоційного стану дитини, достовірності свідчень, виявленням ознак психологічного тиску, визначенням моральної шкоди та ін.). Окреслено методи й підходи, необхідні для роботи з дітьми, з урахуванням посттравматичних і вікових особливостей. Запропоновано напрями підвищення ефективності діяльності експерта. Підкреслено, що розвиток судово-психологічної експертизи є важливим інструментом захисту прав дитини та профілактики повторних випадків насильства.

Ключові слова: судово-психологічна експертиза; домашнє насильство; діти; захист прав дитини.

Forensic Psychological Examination of Children Who Have Suffered Domestic Violence: Problems and Prospects

Vadym Babakin, Olena Sierikova, Jozef Zatko

The paper examines problems and prospects of forensic psychological examination for children who have suffered from domestic violence in the context of modern challenges, particularly during the state of martial law in Ukraine. Statistical data have been presented, indicating the scale and systemic nature of child abuse, as well as the severe psychological consequences and high latency of this phenomenon. The tasks and peculiarities of conducting forensic psychological examinations have been revealed, including the child's psycho-emotional state assessment, credibility of testimonies, identification of psychological pressure



signs, moral damage determination, etc. The authors outline the methods and approaches required for working with children, taking into account post-traumatic and developmental characteristics. Directions for enhancing the effectiveness of forensic experts in this field have been proposed. It has been emphasized that developing forensic psychological examination serves as a key tool in safeguarding children's rights and preventing recurrence of violence.

Keywords: *forensic psychological examination; domestic violence; children; child rights protection.*

За дослідженням, захист прав дітей є пріоритетним завданням як для нашої країни, особливо в умовах воєнного стану, так і для всієї міжнародної спільноти. За статистичними даними Ради Європи, кожна п'ята дитина в Україні зазнає різних форм сексуального насильства (від розбещення до зґвалтування). Кожна третя дитина стає жертвою фізичного насильства, а кожна друга — психологічного, кожен четвертий дорослий зізнається, що в дитинстві зазнав фізичного насильства. Одна з п'яти жінок і один із тринадцяти чоловіків у дитинстві постраждали від сексуального насильства.

Поширеними є емоційне насильство й нехтування. Наслідки жорстокого поводження з дітьми та неповнолітніми тривають усе життя, впливаючи на фізичне та психічне здоров'я, соціальне життя та зайнятість населення, що може значно сповільнити економічний і соціальний розвиток країни. Упродовж дитинства один із чотирьох дітей переживають фізичне насильство. Майже одна з чотирьох дівчат і один із тринадцяти хлопчиків зазнають сексуального насильства. Самостійне повідомлення дітей про сексуальне насильство в 30 разів перевищує (про фізичне насильство — у 75 разів) зазначене в офіційних звітах.

У 1989 року прийнято Конвенцію про права дітей (ратифіковану Украї-

ною у 1991 році), у якій задекларовано, що дитина має бути захищена від усіх випадків жорстокого поводження з нею [1; 3, с. 31—32]. Отже, національні й міжнародні правові акти покладають на Україну безумовний обов'язок забезпечити дієвий правовий захист дітей від усіх форм жорстокого поводження. В умовах воєнного стану це завдання набуває особливої актуальності й потребує невідкладних дій з удосконалення механізмів виявлення, фіксування та розслідування випадків насильства, а також створення безпечного і дружнього до дитини середовища під час проведення слідчих дій та експертних досліджень. Реалізація таких заходів є не лише виконанням міжнародних зобов'язань, а й важливою умовою збереження людського потенціалу та майбутнього розвитку країни.

Водночас соціологічні опитування в Україні свідчать про те, що до 80 % дітей страждають від різних видів жорстокого поводження. Нині батьківська жорстокість є звичайним явищем, що характерно приблизно для 45—49 % сімей. Протягом 2019 року в Україні від різноманітних протиправних дій дорослих постраждало понад 2 тис. дітей. Найбільше страждають від нього діти у віці до 10 років. Понад 3 млн дітей в Україні щороку спостерігають за актами насильства в



родині або є їх вимушеними учасниками [3, с. 238]. Наведені статистичні дані свідчать про масштабність проблеми жорстокого поводження з дітьми не тільки в Україні, а й за її межами. Особливо непокоїть те, що діти, які мають статус потерпілої особи (знали дійсної або потенційної шкоди здоров'ю), через вікові особливості не здатні самотійно захистити свої законні права й належно оцінити пережите насильство. У зв'язку із цим особливого значення набуває судово-психологічна експертиза, яка є важливим інструментом у досудовому розслідуванні випадків насильства над дітьми та виконує низку важливих завдань, зокрема:

- 1) об'єктивно оцінює психологічний стан дитини;
- 2) визначає наявність або відсутність психотравмувальних наслідків;
- 3) з'ясовує, чи відповідає її свідчення віковим, когнітивним та емоційним можливостям;
- 4) виявляє ознаки психологічного тиску або маніпуляцій;
- 5) оцінює моральну шкоду та ін.

Варто зауважити, що судово-психологічна експертиза є важливим інструментом у кримінальних провадженнях, що стосуються насильства над дітьми, оскільки її результати мають доказову базу й допомагають суду ухвалити обґрунтоване рішення, а також сприяють захисту прав дитини й подальшій її реабілітації.

Судова психологічна експертиза — це дослідження психічних явищ і процесів на основі спеціальних знань у галузі психології з метою надання

висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду. Об'єктом судово-психологічної експертизи є психічно здорові особи, до яких належать, зокрема, малолітні (до 14 років) і неповнолітні (до 18 років) діти. Предметом дослідження судово-психологічної експертизи є закономірності й особливості перебігу та структури психічних процесів, психічної діяльності (дитини) і її виявів, що мають юридичне значення та певні правові наслідки [2, с. 33]. Ураховуючи, що більшість дітей, які постраждали від домашнього насильства, — це діти до 14 років, важливо, щоб експерти мали достатні спеціальні знання та підходи для роботи із цією віковою групою. Деякі діти не здатні вербально або адекватно висловити свої переживання, що ускладнює процес збирання свідчень та аналізування їхньої поведінки. Судові експерти мають приділити увагу методам роботи з дітьми, які постраждали від насильства в родині або стали свідками кримінальних правопорушень, оскільки їхні емоційні та психологічні реакції можуть бути різними. Під час проведення судово-психологічної експертизи в таких випадках слід зважати на особливості посттравматичного стресу, тривожність і інші наслідки, які можуть виникнути через насильницькі дії в родині, та ін.

У межах проведення судово-психологічної експертизи за кримінальним провадженням судовий експерт з'ясовує індивідуально-психологічні особливості потерпілої дитини, специфіку психоемоційних чинників ситуації, що стала предметом правового



оцінювання, а також визначає, які негативні зміни відбулися у психічному стані й соціальній взаємодії потерпілої дитини внаслідок пережитого насильства. Під час проведення судової психологічної експертизи щодо домашнього насильства над дитиною застосовують такі методи: загальнонаукові (діалектичний, логіки, спостереження, опис, порівняльний аналіз, системний аналіз, інтерпретація, індукція, синтез); психологічні (спрямоване спостереження, спрямована бесіда, контент-аналіз); спеціальні (дослідження за методиками, зареєстрованими в Реєстрі методик проведення судових експертиз [4]). Названі методи є важливими для проведення комплексної діагностики й оцінювання психоемоційного стану дитини, яка постраждала від домашнього насильства, і сприяють формуванню обґрунтованого висновку експерта.

Отже, складність, латентність і високий травматичний потенціал домашнього насильства дітей обумовлюють необхідність комплексного підходу до вивчення й усебічного, повного та об'єктивного розслідування такого насильства. Судово-психологічна експертиза в цьому напрямі має не лише фіксувати психологічні наслідки, а й стати ефективним інструментом захисту прав дитини та профілактики повторних випадків насильства. На нашу думку, підвищення ефективності діяльності експерта можливе завдяки вдосконаленню науково-методичної бази, якісній підготовці й перепідготовці експертів і впровадженню міжнародних методик у їхню діяльність. Перспек-

тивними напрямками подальших досліджень є розроблення та вдосконалення методик судово-психологічної експертизи постраждалих, особливо дітей, адаптація найкращих міжнародних практик до національної судової експертизи, упровадження сучасних діагностичних засобів і вдосконалення вже наявних та ін., а також формування єдиної правозастосовної практики застосування висновків експерта у кримінальних провадженнях. Реалізація зазначених заходів сприятиме підвищенню якості проведення досудового розслідування та зміцненню системи захисту прав дітей.

Перелік джерел посилання

1. Конвенція про права дитини : схвал. Генсамбл. ООН 20.11.1989 р. (зі змін. та допов.) ; ратифік. Постановою ВР України від 27.02.1991 р. № 789-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 28.08.2025).
2. Жук О. А. Судово-психологічна експертиза як інструмент захисту прав дитини. *Проблеми інформаційно-правового забезпечення децентралізації державної влади та цифрової трансформації в Україні* : зб. мат-лів наук.-практ. конф. (Вінниця, 15.06.2023). Вінниця, 2023. Т. 1. С. 31—40. URL: <https://dspace.vspu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3a5b941e-9c10-4500-8d6c-4e2caaac49c7/content> (дата звернення: 29.08.2025).
3. Науково-практичний коментар Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» / за заг. ред. К. Б. Левченко, К. В. Павліченко, В. В. Чернея. Київ, 2020. 396 с. URL: <https://elar.navs.edu.ua/jspui/handle/123456789/17808> (дата звернення: 29.08.2025).
4. Реєстр методик проведення судових експертиз : вебсайт. URL: <https://rmpse.minjust.gov.ua> (дата звернення: 29.08.2025).